

HADİRA SERİYYESİ

(سرية خضرة)

Ebû Katâde'nin kumandasında
8. yılın Şâban ayında
(Aralık 629)Benî Gatafân üzerine
gönderilen seriyye
(bk. EBÛ KATÂDE; GATAFÂN).**HÂDÎ**

(الهادي)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

"Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek" anlamındaki *hüdâ* (*hedy*, *hidâyet*) kökünden türemiş bir sıfat olup "yol gösteren, hayır ve mutluluk veren bir hedefe rehberlik eden" mânasına gelir. Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde Allah'a nisbet edilen *hidâyet* kavramının kullanılışını göz önünde bulunduran âlimler *hâdî* isminin mânasını, "insana hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan akıl, muhakeme ve zaruri bilgileri veren; ebedî mutluluğunu sağlayacak mânevî yolu ona gösteren" şeklinde iki noktada yoğunlaştırmışlardır. Râgıb el-İsfahânî, *hidâyet*e "lutfu rehberlik etme" anlamını verdikten sonra Kur'an terminolojisinde yer alan *hidâyeti* dört gruba ayırarak ele alır: a) Allah'ın her mükellefe verdiği akıl, zekâ ve zaruri bilgiler; b) Peygamberler ve kitaplar yoluyla hak yoluna çağırması, c) Çağrısını benimseyene lutfettiği tevfiğ; d) Âhiret hayatında sadık kullarını cennete koyması (*el-Müfredât*, "hdy" md.). Abdülkâhir el-Bağdâdî ise beşerin maddî ve mânevî hayatına yönelik olarak *hâdî*nin içerdiği ilâhî lutfuları yedi grup halinde sıralamıştır: Akıl ve dinî delilleri açıklayan (mübeyyin), yolunu şaşırmışlara rehberlik eden (mürşid), içtimâî hayata düzen veren (muslih), sapıklıktan kurtaran (münkız), canlılara yaşama yöntemini ilham eden (mülhim), inanacak kalplerde *hidâyeti* yaratan (hâlik), gerçeğe kılavuzluk yapan (delil) (*el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 239^{a-b}).

Hidâyet kavramı birçok âyette fiil sigalarıyla Allah'a nisbet edilmiştir. *Hâdî* ismi, geçtiği on âyetin ikisinde Allah'a, ikisinde Hz. Peygamber'e izâfe edilmiş, diğer yerlerde ise belli bir merci zikredilmemiştir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hdy" md.). *Hâdî*nin Allah'a izâfe edildiği âyetlerin birinde O'nun iman edenleri dosdoğru bir yola yönelteceği ifade edilmiş (*el-Hac* 22/54), diğerinde de *hidâyet* edici ola-

rak O'nun kâfi geleceği belirtilmiştir (*el-Furkân* 25/31; ayrıca bk. *HİDÂYET*).

Hidâyet, çeşitli fiil sigalarıyla birçok hadis metninde de Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hdy" md.). *Hâdî* ismi esmâ-i hüsnâ hadisinin Tirmizî ("Da'avât", 82) ve İbn Mâce ("Du'â", 10) rivayetlerinde geçtiği gibi, Hz. Peygamber'in hitabete başlarken genellikle tekrar ettiği hamd cümlelerinde, "Allah'ın saptırdığını *hidâyet*e erdirecek hiçbir kimse yoktur" mânasında yer alır (bk. Müslim, "Cum'a", 45-46).

"Sen ancak bir uyarıcısın; her toplumun bir rehberi (*hâdî*) vardır" (*er-Ra'd* 13/7) meâlindeki âyetle, *hidâyet*in Kur'an'daki diğer kullanılışları peygamberlere de *hâdî* denilebileceğini göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de Resûl-i Ekrem'e hitaben, "Şüphe yok ki sen doğru bir yolu göstermekte" (*eş-Şûrâ* 42/52) denilmekte, ayrıca onun *hâdî*nin temel anlamlarından birini oluşturan bir dâî (Allah davetçisi) olduğu da (*el-Ahzâb* 33/46) ifade edilmektedir. Abdülkâhir el-Bağdâdî, Peygamber'e nisbet edilen *hâdî*nin "davetçi, beyan ve irşad edici, elçi, muvahhid" mânalarına gelebileceğini söyler (*el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 239^b).

Hâdî ismi "beyan edici" mânasına alındığı takdirde kelâm sıfatına râci zâtî-sübûtî, "maddî ve mânevî hayata düzen verip gerçeğe ulaştıracak vasıtaları yaratan" anlamı göz önünde bulundurulduğunda ise fiilî sıfatlar grubu içinde mütalaa edilir. *Hâdî* ayrıca esmâ-i hüsnânın büyük çoğunluğunu oluşturan rahmet isimleri içinde yer alır. Kendini korumak ve geliştirmekten âciz en zayıf canlı olarak dünyaya gelen insanoğluna yönelik ilâhî lutf ve rehberliğin boyutlarını anlatmak hemen imkânsızdır. Bu lutf Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mübâ'nın dilinden şöyle ifade edilir: "Rabbimiz her şey yaratılış özelliğini vermiş, sonra da ona yol göstermiştir" (*Tâhâ* 20/50). Genellikle insan, hızla çevresine uyum sağladığı için sahip olduğu birçok nimetin yokluğunu düşünmek suretiyle karşılaştırma yapma imkânını yakalayamaz. Gafil insanların bu ilgisizliği Yûsuf sûresinde (12/105) şöyle anlatılmaktadır: "Göklerde ve yerde nice uyarıcı âlâmetler vardır ki gaflet içinde bulunanlar onların üzerinden yürür geçerler". Allah'ın, evreni oluşturan bütün varlıkların yaratıcısı, yaşatıcısı ve geliştiricisi olduğunu (*rabbü'l-âlemîn*) ifade eden bir âyetle başlayan Kur'an-ı Kerim'in hemen hemen bütün sûreleri ilâhî nimet, lutf

ve *hidâyet* tecellilerini işleyen temalarla örülmüştür. Buna karşılık kuldand istenen tek şey, ilâhî teveccühe gönlünü açıp onu benimsemek ve teşekkür etmektir. Kelâm literatüründe hâlik ile mahlûk arasındaki bu münasebet şu cümle ile dile getirilir: "Lutufta bulunana teşekkür etmek lutfu mazhar olanın vicdan borcudur" (شكر المنعم على المنعم واجب). Bu teşekkür ise imandan kaynaklanan yararlı işler yapmakla gerçekleşir. Kuldand Allah'a yönelecek şükran O'nun fazlasıyla karşılık vereceği muhakkaktır. Bu açıdan *hâdî* ismiyle, "az iyiliğe çok mükâfat veren" anlamındaki *şekûr* ismi arasında bir münasebet vardır. Ayrıca *hâdî* ile esmâ-i hüsnâdan latîf, velî, reşid, ber ve fettâh isimleri arasında anlam yakınlığı bulunmaktadır (bu isimlerin mânaları için bk. *DLA*, XI, 414-415).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hdy" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hdy" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hdy" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hdy" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hdy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hdy" md.; Müslim, "Cum'a", 45-46; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Zecâc, *Tefsîru esmâ'llâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1979, s. 64; Zecâcî, *İştikâku esmâ'llâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1986, s. 187-189; Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Şe'nü'd-du'a'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1984, s. 95-96; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 207; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-makâlât*, s. 46, 56; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 238^a-239^b; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fî'l-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 91; Gaz-zâfî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazlüh), s. 158, 174; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 90^{a-b}; İbnü'l-Cevzî, *Nûzhetü'l-a'yûn*, s. 625-630; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyînât* (Sa'd), s. 349; Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 199-201.

BEKİR TOPALOĞLU

HÂDÎ BEY, Yeniköylü

(ö. 1920)

Türk müzikisi bestekârı, hânende.

İstanbul Boğaziçi'nde Yeniköy semtinde doğdu. Babası Tarabya Camii imam-hatiplerinden Hâşim Efendi'dir. İlk ve orta öğreniminin ardından Muhâcirin Komisyonu reisi Ali Rızâ Paşa'nın tavsiyesiyle Reji İdaresi'nde memuriyete başladı. Burada bey'iye müfettişliğine kadar yükseldi. Yazın Yeniköy'de, kışın Üsküdar Ahmediye'de oturan Hâdî Bey, yakalandığı şeker hastalığından kurtulamayarak Mayıs 1336'da (1920) vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'nda babasının yanına defnedildi. Hâdî Bey'le ilgili neşriyatta

(meselâ bk. Özalp, II, 25; BTMA, I, 316) ölüm tarihinin Mayıs 1917 olarak verilmesi, Sadettin Nüzhet Ergun'un tarih tesbitinde yapmış olduğu bir hatadan kaynaklanmaktadır. Zira Ergun, 1336 tarihinin karşılığı olarak 1917 yılını göstermiş (Antoloji, II, 644) ve bu yanlış daha sonraki müellifler tarafından da tekrarlanmıştır. Hâdi Bey müsikîşinas Hacı Fâiz Bey'in küçük kardeşidir.

Zamanın tanınmış müsikîşinasları arasında yer alan ve iyi bir üfî olan Hâdi Bey, dinî ve din dışı sahada bestelediği eserler yanında mahfuzatı, hânendeliği ve hocalığı ile de tanınmıştır. Müsikideki hoca-ı Yeniköylü Hasan Sırrı Efendi'den binlerce eser öğrenmiştir. Parlak ve güzel sesli bir hânende olan ve eserleri doğru okumakla şöhret bulan Hâdi Bey'in okuyuş tavrı, müsikîşinasların hafızalarından uzun süre silinmeyen bir icra tarzı olarak anılagelmıştır. Bilhassa durak okumakla şöhret kazanmıştır.

Yetiştirdiği birçok talebe arasında en meşhuru, kendisinden muhtelif durak, ilâhî, semâî ve şarkıyı tavrı ile beraber meşketmiş olan Mehmet Fehmi Tokay'dır. Bilhassa kuûdî zikirler için çeşitli ilâhiler, ayrıca din dışı formda eserler bestelemiş, ancak bunların büyük kısmı unutulmuştur. Güftesi Seyyid Nizamoğlu'ya ait, "Bu aşk bir bahr-i ummândır" mısraı ile başlayan nihâvend ilâhisiyle, "Dermendim ey civan dermâna geldim ağlarım" mısraı ile başlayan muhayyer şarkısı en tanınmış bestelerindendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun Dosyaları, nr. 128; Ergun, Antoloji, II, 444, 644-645, 653, 679-682, 710, 763; Kip, TSM Sözlü Eserler, s. 86; Özalp, Türk Musikisi Tarihi, II, 25, 108; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileycileri", AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, sy. 3, Ankara 1977, s. 185; Öztuna, BTMA, I, 316-317.

NURİ ÖZCAN

HÂDÎ'L-ERVÂH (حادی الأرواح)

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin
(ö. 751/1350)
cenneti ve oradaki
hayatı konu edinen eseri.

Eserin adı mukaddimesinde ve bazı kaynaklarda (İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, III, 402; Keşfü'z-zunûn, I, 623) Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh, müellifin diğer bir kitabında yaptığı atıfta ise (eş-Şavâ'îku'l-mürsele, s. 24) Şıfatü'l-cenne

hâdi'l-ervâh şeklinde kaydedilmektedir. Muhtemelen bu atıftan dolayı eser bir kısım kaynaklarda Şıfatü'l-cenne, Vaşfü'l-cenne, bazılarında da Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh şıfatü'l-cenne (vaşfü'l-cenne) olarak zikredilmektedir (İbn Receb, II, 450; Dâvûdî, II, 93). Bağdatlı İsmâil Paşa ve ondan faydalandığı anlaşılan Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, bu ismin ilk kelimesini yanlış olarak "hâdî" (هادى) şeklinde gösterir (Hedîyyetü'l-ârifin, II, 158; Ricâlü'l-fıkır, s. 319). İbn Kesîr ve Süyûtî ise İbn Kayyim'in birçok eserini zikrettikleri halde (el-Bidâye, XIV, 234-235; Bugyetü'l-vu'ât, I, 62-63) Hâdi'l-ervâh'tan söz etmezler.

Hâdi'l-ervâh, Ebû Nuaym el-İsfahânî ile Ziyâeddin el-Makdisî'nin Şıfatü'l-cenne adlı eserlerinden sonra bu alanda yazılmış en kapsamlı kitaptır. Bir mukaddime ve yetmiş bölümden (bab) oluşan eserin son bölümünün son faslı hâtime şeklinde düzenlenmiştir. Müellif mukaddimede pek çok insanın yaratılış gayesinden gafil olduğunu, bunların dünyanın geçici nimetlerine kapılarak aslî görevlerini unuttuklarını, ölümle karşılaştıklarında şaşkınlık içine düşeceklerini, âhîret hayatında ise cennet nimetlerinden mahrum olmanın pişmanlığını duyacaklarını belirtmekte, insanları âhîret hayatına hazırlayıp Allah rızasına sevk etmek üzere bu eseri yazdığını söylemektedir. Bu arada Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh (ruhları saadet ülkesine özendirerek yönlendiren) şeklindeki adlandırmanın eserin muhtevasına uygun düşeceği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Eserde konular belli bir sistematik gözetilmeden ele alınmış ve bölümlerin bir kısmı alt bölümlere de (fasıl) ayrılmıştır. Tamamı incelendiğinde kitapta cennetin halen mevcudiyeti, mahiyeti, kısımları ve tasviri gibi ontolojik yönleri yanında görevlileri, sakinleri, orada yaşanacak olan hayat, cennet nimetleri, Allah'ın müminler tarafından görülmesi ve cennet hayatının ebediyeti gibi konuların ele alındığı görülür.

Eserin ilk sekiz bölümünde cennetin halen mevcut olup olmadığı, Hz. Âdem'in bir süre kalıp daha sonra çıkarıldığı cennetin arz cenneti mi yoksa ebediyet cenneti mi olduğu hususu tartışılmakta, bu konuda öne sürülen delillerle bunlara yöneltilen eleştiriler sıralanmaktadır. Bu arada müellif cennetin halen mevcut olduğu kanaatinin taşıdığını söylemektedir. Eserin 9-12. bölümlerinde cennetin kapıları ve bunların özellikleri, 13. bölü-

münde cennetin halen nerede bulunduğu, 14. bölümünde anahtarları, 15. bölümünde cennetliklere verilecek beratlar, 16. bölümünde cennete ulaştıracak yolun tek olduğu anlatılmaktadır. 17 ve 18. bölümlerde cennetin dereceleri, 19 ve 20. bölümlerde cennet ehline ait nimetler sayılmakta ve onların Cenâb-ı Hak'tan talep edeceği bütün nimetlerin kendilerine verileceği ifade edilmektedir. 21-23. bölümlerde cennetin dârü's-selâm, dârü'l-huld, firdevs, adn, me'vâ ve nâim gibi çeşitli isimleriyle bunların anlamları üzerinde duran müellif, daha sonra cennetin bir kısmı diğerinden üstün kılınan bölümlerini anlatmaktadır. Kitabın 24-33. bölümlerinde cennet ehlinin durumu ile cennetin fizikî özellikleri tasvir edilmektedir. Hâdi'l-ervâh'ın 34-37. bölümlerinde cennet ehlinin bulunduğu bu mekânları daha önceden görmüş gibi tanıyacağı ifade edilmekte, 38-51. bölümlerinde ise cennetliklerin tasviri, bunların cennete nasıl girecekleri, ehl-i cennetin dereceleri belirtilmekte, cennette okunacak ezan, orada bulunan bahçe, ağaç, meyve, gölgelik, nehir ve kaynaklarla cennet ehlinin yiyecek ve içecekleri, kullanacakları yemek takımları, elbiseleri, ziynetleri, döşekleri ve koltukları tasvir edilmektedir. 52-64. bölümlerde hûri ve gılmanlarla bunların özellikleri, ayrıca ehl-i cennetin günlük hayatı anlatılmaktadır. Müellif, rû'yetullah konusunun işlendiği 65. bölümü eserinin en önemli bölümü olarak takdim etmekte ve bunu otuz sekiz alt bölüme ayırmaktadır. İbn Kayyim, âhîrette gerçekleşeceği Ehl-i sünnet tarafından kabul edilen rû'yetullahı inkâr eden ehl-i bid'atın görüşlerini çeşitli yönlerden eleştirmektedir. 66. bölüm Allah'ın cennet ehline hitabı ve onları selâmlamasına ayrılmıştır. Müellif eserinin 67. bölümünü cennet ve nimetlerinin ebediyeti konusuna ayırmıştır. Burada cehennem de ebedî olup olmadığı tartışmalarına yer verilmekte ve konuyla ilgili farklı görüşler sıralanmaktadır. Müellifin bu tartışmalarda cehennem ebedî olmadığı görüşüne meyilettiği sezilmektedir (ayrıca bk. a.mlf., el-Vâbilû's-şayyib, s. 25). 68. bölümde cennete en son girecek olan kimseler anlatılmakta, 69. bölümde cennet ehlinin konuşacağı dil ve cennetin alt kademelerinden üst kademelerine yükselmenin mümkün olabileceği gibi konulara yer verilmektedir. Eserin son bölümünde müellif cennet nimetlerine kimlerin hak kazanacağı me-